

INFORMOVANÝ SOUHLAS NEZLETILÉHO S LÉKAŘSKÝM ZÁKROKEM VE SVĚTLE MEZINÁRODNÍHO PRÁVA

JANA ZAPLETALOVÁ KOLÁČKOVÁ

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika

Abstract in original language

Dne 8. 12. 2011 vstoupil v platnost nový zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, který nahradí zastaralý zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Zákon přináší velkou změnu úpravy informovaného souhlasu nezletilého s lékařským zákrokem, když je nově vyžadován souhlas zákonného zástupce až do nabytí zletilosti dítěte. Tato nová úprava může přinést snížení dosažené úrovně ochrany práv dítěte na sebeurčení garantovaného Úmluvou o právech dítěte a Úmluvou o lidských právech a biomedicině.

Key words in original language

informovaný souhlas s lékařským zákrokem, nezletilý, zákon o zdravotních službách, Úmluva o právech dítěte, Úmluva o lidských právech a biomedicině

Abstract

Newly adopted Health Care Services Act brings new rules for obtaining the informed consent from a minor. The new rules seem to be unreasonably rigid. It also lower the standard of protection of rights of children guaranteed in the Convention on the Rights of the child and in the Convention on Human Rights and Biomedicine.

Key words

Informed consent, minor, Health Care Services Act, Convention on the Rights of the Child, Convention on Human Rights and Biomedicine

Dne 8. 12. 2011 vstoupil v platnost nový zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách)¹, který nahradí více než půl století starý a v mnoha ohledech zastaralý zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů. Jakkoli se na první pohled zdá, že tento zákon nemůže mít dopad do rodinného práva, resp. na vztahy mezi rodiči a dětmi, opak je však pravdou. Zákon přináší poměrně velkou změnu do úpravy informovaného souhlasu nezletilého s provedením lékařského zákroku, když je nově vyžadován souhlas zákonného zástupce až do nabytí zletilosti dítěte. Tato nová úprava může přinést snížení dosažené úrovně ochrany práv dítěte na sebeurčení garantovaného čl. 12 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte vyhlášené

¹ Účinnosti nabude zákon dne 1. 4. 2012.

ve Sbírce zákonů pod č. 104/1991 Sb. a také práva na respektování názoru nezletilého chráněného čl. 6 odst. 2 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně vyhlášené pod č. 96/2001 Sb. m. s.

1. SOUČASNÁ ÚPRAVA – ZÁKON Č. 20/1966 SB., O PÉČI O ZDRAVÍ LIDU

Podle stávající právní úpravy platí, že nezletilý nabývá způsobilosti udělit informovaný souhlas postupně se zvyšujícím se rozsahem jeho rozumové a volní vyspělosti (§ 23 odst. 1 zákona č. 20/1966 Sb. ve spojení s § 9 občanského zákoníku). Každého nezletilého je třeba posuzovat individuálně – zda je schopen pochopit povahu a závažnost zákroku, který má podstoupit, jeho význam, rizika a důsledky. Rozhodnutí o tom, zda je nezletilý způsobilý činit lékař, který má zákrok provést. Se závažností zákroku roste i požadavek na rozumovou a volní vyspělost. Pokud lékař nazná, že dítě je způsobilé souhlas se zákrokem či vyšetřením udělit, nezjišťuje již názor rodičů. Přesná kritéria způsobilosti k udělení informovaného souhlasu nejsou nikde stanovena (a to ani nezávazně), což může u lékařů vzbuzovat obavy, zda otázku správně posoudí. U obecné způsobilosti k právním úkonům již byla za pomoci soudní rozhodovací činnosti a dlouholeté praxe tato „pravidla“ či návod, jak způsobilost posuzovat, vytvořena. U speciální způsobilosti k udělení informovaného souhlasu k tomu nedošlo². Po formální stránce se na dodržování zásady, že před každým zákrokem musí být pacient poučen a že k jeho provedení je vyžadován souhlas pacienta, v minulosti příliš nedbalo ani u dospělých pacientů³. Význam informovaného souhlasu výrazně vzrostl až s přijetím Úmluvy o biomedicíně a s objevením tzv. souhlasových sporů.

Ve Spojeném království, kde je tradice zásady informovaného souhlasu delší, byla vytvořena doktrína tzv. Gillick competence. Je odvozena od rozhodnutí House of Lords ve věci Gillick v West Norfolk and Wisbech Area Health Authority [1985] 3 All ER 402 (HL). V rozsudku byl vytvořen test, podle kterého je dítě mladší 16ti let způsobilé dát souhlas se zdravotní péčí, pokud plně chápe zdravotní zákrok, který má podstoupit: "As a matter of Law the parental right to determine whether or not their minor child below the age of sixteen will have medical treatment terminates if and when the child achieves sufficient understanding and intelligence to understand fully what is proposed."⁴ Lékaři jsou s kritérii podrobně seznámeni a jejich uplatňování v praxi nečiní problémy.

V českém a československém zdravotnictví se mlčky vytvořila praxe, podle které je pacient plně způsobilý k udělení informovaného souhlasu v 18 letech

² Lékaři mají k dispozici několik zákonných vodítek – podle zákona č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství, je dívka způsobilá k udělení souhlasu s provedením tohoto zákroku od 16 let. Ustanovení transplantačního zákona zase stanoví omezení dárcovství nezletilých osob a povinnost získat písemný souhlas zákonného zástupce až do 18 let věku nezletilého.

³ Jakkoli § 23 zakotvující zásadu informovaného souhlasu se zákrokem byl v zákoně č. 20/1966 Sb., obsažen již od jeho přijetí v roce 1965.

⁴ Plný text rozhodnutí je dostupný např. zde: http://www.hrcr.org/safrica/childrens_rights/Gillick_WestNorfolk.htm. Více informací ke „Gillick competency“ viz např.: http://en.wikipedia.org/wiki/Gillick_competence.

(§ 9 občanského zákoníku). Před 18. narozeninami je vyžadován souhlas rodičů jen u komplikovaných a rozsáhlých lékařských zákroků, jako jsou např. zákroky onkologické, zákroky kosmetické, zákroky hrazené pacientem nebo zákroky, kterými se mění vzhled pacienta.⁵ U banálních zákroků jako je ošetření zubního kazu či předepsání léků při chřipce se presumuje způsobilost již u dětí na druhém stupni základní školy. Obdobně k návštěvě gynekologa je dívka způsobilá již v 15 letech.⁶ U méně závažných zákroků, ke kterým není nezletilý sám způsobilý dát souhlas, postačí souhlas jednoho z rodičů, souhlas obou rodičů je třeba jen u velmi komplikovaných zákroků se závažnými důsledky (onkologická léčba).

Tato zavedené praxe, ačkoli není zřejmě nikde kodifikovaná a podrobně popsána je ve své podstatě správná, rozumná a odpovídá také úpravě obsažené ve výše zmíněných mezinárodních úmluvách.

Nová právní úprava – zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich výkonu

Nová úprava přináší velké zpřísnění - zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich výkonu obsahuje speciální ustanovení, které vylučuje použití § 9 občanského zákoníku, podle kterého se způsobilost nabyvá postupně. Způsobilost udělit informovaný souhlas nově vznikne až dosažením zletilosti. Do té doby musí se všemi lékařskými zákroky, s výjimkou případů, kdy lze poskytnout službu bez souhlasu (§ 35 odst. 1 citovaného zákona), dát souhlas zákonný zástupce (oba zákonní zástupci v případě poskytování zdravotních služeb, které mohou podstatným způsobem negativně ovlivnit další zdravotní stav pacienta nebo kvalitu jeho života, § 35 odst. 2 citovaného zákona).

V průběhu zákonodárského procesu bylo do zákona přidáno ustanovení, podle kterého pacientovi, který dovršil 15. rok lze poskytovat zdravotní služby bez zjišťování souhlasu zákonného zástupce, pokud tento s takovým postupem vyjádří písemný souhlas. Zákonný zástupce může souhlas podmínit následným informováním o poskytnutých zdravotních službách (§ 35 odst. 2 písm. b) citovaného zákona).

Toto ustanovení se podle dostupných informací do zákona dostalo na popud samotných lékařů, kteří si tak chtěli zajistit ochranu proti „souhlasovým“ žalobám, tedy sporům, kdy jsou zdravotnická zařízení a lékaři žalováni za provedení zákroku bez získání platného informovaného souhlasu. Jak již bylo uvedeno výše, u nezletilých určuje způsobilost samotný lékař, kteří se však mohou obávat toho, že ji vyhodnotí nesprávně s ohledem na chybějící přesně definovaná pravidla. Zavedení rigidního pravidla, podle kterého je pacient způsobilý k udělení informovaného souhlasu až v 18 letech, nebo pacient od 15. roku, pokud má písemný souhlas od zákonného zástupce, může vyvolávat dojem, že lékař je jistěn, nicméně v praxi však bude důsledek tohoto pravidla přesně opačný.

⁵ Viz např. text odpovědi k často kladené otázce v právní poradně Ligy lidských práv Férová nemocnice. Dostupné zde: <http://www.ferovanemocnice.cz/deti-a-rodice-porod-28/souhlas-s-peci-u-ditete-299.html>. Citováno dne 10. 11. 2011.

⁶ Tamtéž.

V případech, kdy nezletilý pacient přijde do ordinace s obtížemi, k jejichž léčbě by byl podle dřívější úpravy způsobilý dát souhlas, bez písemného souhlasu zákonného zástupce, bude ho muset lékař odmítnout ošetřit. Tím, že zákon vyžaduje písemnou formu souhlasu, nebude moci lékař například zákonnému zástupci zatelefonovat a zjistit jeho názor. Pokud lékař takového nezletilého ošetří, bude postupovat přímo v rozporu se zákonem. Jeho postavení v případě podání žaloby za provedení zákroku bez řádného souhlasu bude podstatně horší, než jaká by byla za stávající právní úpravy. Nová úprava nejen že bude v praxi přinášet potíže, je sporná i z hlediska mezinárodního práva.

2. POHLED MEZINÁRODNÍHO PRÁVA

Podle čl. 12 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte platí, že:

„Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.“

Toto ustanovení zajišťuje dítěti ochranu jeho práva na sebeurčení. Stávající právní úprava přitom poskytuje dítěti v tomto ohledu vyšší standard ochrany, než úprava nová, podle které budou moci zákonní zástupci rozhodovat o záležitostech, o kterých byli dosud schopni rozhodovat nezletilí sami. Lze si jen těžko představit, že by měl například otec dávat souhlas sedmnáctileté dceři k návštěvě gynekologa, resp. mít právo být informován o poskytnutých zdravotních službách. Taková právní úprava může být v rozporu i s čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášené pod č. 209/1992 Sb., který garantuje právo na soukromý život.

V moderních právních státech platí zásada, že dosažená úroveň ochrany lidských práv stát nesnižuje. Úprava způsobilosti k udělení informovaného souhlasu u nezletilých obsažená v § 35 zákona o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování snižuje úroveň ochrany nezletilých pacientů na sebeurčení.

Obdobně dochází i ke snížení ochrany práva na sebeurčení nezletilého pacienta podle čl. 6 odst. 2 Úmluvy o lidských právech a biomedicině, který stanoví:

„Jestliže nezletilá osoba není podle zákona způsobilá k udělení souhlasu se zákrokem,

nemůže být zákrok proveden bez svolení jejího zákonného zástupce, úřední osoby či jiné osoby nebo orgánu, které jsou k tomu zmocněny zákonem. Názor nezletilé osoby bude zohledněn jako faktor, jehož závaznost narůstá úměrně s věkem a stupněm vyspělosti.“

3. ZÁVĚR

Nová právní úprava způsobilosti nezletilých pacientů k udělování souhlasu s lékařským zákrokem přináší výraznou změnu, která však bude přinášet problémy jak praktické, tak právní.

Contact – email

jana_kolackova@post.cz